

Halide Edib Adivar

Döner Ayna

Ayşe Durakbaşı'nın sonsözüyle

HALİDE EDİB ADIVAR
DÖNER AYNA

© 2015, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık, 1954
Can Yayınları'nda 1. basım: Haziran 2015, İstanbul
Bu kitabın 1. baskısı 2 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan

Düzeltili: Burçak Karabağ
Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası
Mahmutbey Mah. Devkaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş
Merkezi, Bağcılar, İstanbul
Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-2565-4

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com/9789750725654
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 31730

HALİDE EDİB ADIVAR
DÖNER AYNA

ROMAN

♥can

Halide Edib Adıvar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Ateşten Gömlek, 2007

Handan, 2007

Mor Salkımlı Ev, 2007

Sinekli Bakkal, 2007

Türk'ün Ateşle İmtihani, 2007

Vurun Kahpeye, 2007

Son Eseri, 2008

Yolpalas Cinayeti, 2008

Tatarcık, 2009

*Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan
Tesirleri*, 2009

Âkile Hanım Sokağı, 2010

Kalp Ağrısı, 2010

Zeyno'nun Oğlu, 2010

Çaresaz, 2011

Sevda Sokağı Komedyası, 2011

Kerim Usta'nın Oğlu, 2012

Dağa Çıkan Kurt, 2014

Yeni Turan, 2014

Hindistan'a Dair, 2014

Ateşten Gömlek (sadeleştirilmiş),
2014

Vurun Kahpeye (sadeleştirilmiş),
2014

*Türkiye'de Şark-Garp ve Amerikan
Tesirleri II*, 2015

HALİDE EDİB ADIVAR, 1882'de İstanbul'da doğdu. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde okudu. 1908'de yazmaya başladığı kadın hakları hakkındaki yazılarından dolayı kimi kesimlerin düşmanlığını kazandı. 31 Mart Ayaklanması sırasında Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. 1909'dan sonra öğretmenlik, müfettişlik yaptı. Balkan Savaşı yıllarında hastanelerde çalıştı. 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda, İzmir'in işgalini protesto mitinginde tarihî bir konuşma yaptı. 1920'de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Onbaşı ve üstçavuş rütbeleri aldı. Savaşı izleyen yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası'yla fikir ayrılıklarına düştü. Bunun sonucunda 1917'de evlendiği ikinci eşi Adnan Adıvar'la birlikte Türkiye'den ayrıldı. İlerleyen yıllarda konferanslar vermek üzere ABD'ye gitti, Mahatma Gandhi tarafından Hindistan'a çağırıldı. 1939'da İstanbul'a dönen Halide Edib, 1940'ta İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Kürsüsü başkanı oldu, 1950'de Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçildi. 1954'te istifa ederek evine çekildi. 1964'te öldü.

Yayıncının Notu

Bu kitabı hazırlarken yazarın diline, üslubuna, kelime tercihlerine müdahale etmedik; sadece imlasını günümüz kurallarına uyarladık. Artık pek kullanılmayan Arapça, Farsça kelimeler için kitabın sonunda bir sözlük hazırladık. Yabancı kelimeleri de özgün şekilleriyle yazmaya çalıştık. Gündelik hayata ve döneme dair gerekli bilgiler için sayfa sonlarına dipnot düştük.

Döner Ayna ilk olarak 1954'te, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık tarafından basılmıştır. Biz de bu baskıyı esas aldık. Gerek gördükçe sonraki yıllarda yapılan baskılara da başvurduk.

I

Katırcı yamağı Mürsel, sıska kollarını iki değnek gibi havaya dikti ve avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı:

“Samanambarı, Samanambarı!”

Katırcı Kâmil, “Dilini yutacaksın ulan...” diye homurdandı fakat yolcular katırlarından atladılar, gerindiler, uyuşan bacaklarını ovmaya başladılar.

Hanife köylere ve bazen de kasabalara götürülen kuru üzüm, incir, pamuk ve hatıra gelebilen her nevi meta taşıyan yük katırlarından birinin üstündeydi. Bu sıkıntılı yolculuğun sona erdiğini hissedince o da rahat nefes aldı. Kafile, iki yolcu, vaktiyle bir kavgada gözünü kaybetmiş olduğundan dolayı Tekgöz diye anılan Kâmil, yamağı Mürsel, Hanife ve beş katırdan ibaretti. Fakat Hanife aralarına sıkıştığı yük çuvallarından pek farklı değildi. Onu en arkada giden topal katırın üstündeki çuvalların arasına yüklemişlerdi. Bacalarından mavi göğe halka halka duman yükselen Samanambarı köyünün eteğindeki çıplak sırtın ta ortasında durdukları zaman herkes onun varlığını unutmuş gibiydi, işte bu küçük canlı yük çuvalı da bu anda başını kaldırdı, etrafını dikkatle süzmeye başladı.

Önlerinde, sahilin zarif çıkıntılarını örten zeytin ağaçları arasından gümüşü bir parıltı halinde yer yer deniz görünüyor ve tek yaprak kımıldamıyordu. Akşamın

koyulaşan havasında dimdik yükselen duman halkaları, bu girintili çıkıntılı kıyının ağaçlığı arasında bir hayli köy saklı olduğunu hissettiriyordu.

Anadolu'nun şarkından garbına mekik dokuyan, mal ve insan taşıyan katırcı Kâmil, yolcuların ağaçları ve sahili alık alık seyre dalmalarını manasız buluyordu. Ufuktaki parlaklık süratle büyüyor, Samanambarı'na varmadan kararlık basacağını hissettiriyordu. Halbuki yapacak o kadar işleri vardı ki... O akşam yükleri indirecekler, hayvanları dinlendirecekler, köye ait çuvalları ve Hanife'yi bırakacaklar, ertesi sabah şafak sökmeden yola düzüleceklerdi.

Kâmil, "Ateşin yanında yer bulamayacağız, çorba soğuyacak... Hem Hacı Murat'ın kızını teslim edeceğiz. Herif bize belki baklava bile ikram eder," diye söylenirken en fazla "baklava" yolcuları harekete getirdi, katırlar önde, onlar arkada sırtı tırmanmaya koyuldular.

"Hayvanlar yolu bilir, yedmek¹ istemez. Burada Hacı Murat'a emanet bırakmadan geçtiğimiz yoktur. Hem bu seferki emanet canlı!"

Kâmil bunları söylerken katırdan indirmediği Hanife'nin yanında kıza tek gözüyle bakıyor ve sade kızın işiteceği bir sesle ona, "Hacı babana sana yolda nasıl baktığımı söyle ha! Ama sakın yolda geçenleri söyleme... Sonra kan olur. İşittin mi?" diyordu.

Hanife kısık bir sesle, "İşittim," dedi. Yolda geçenlerin hepsini söylemek tehlikeli olacağına onun dahi aklı eriyordu. Acaba sahiden Kâmil onu korumuş muydu? İlk önce fırl fırl dönen tek gözü, çalı gibi korkunç kaşları, galiz küfürleriyle Hanife'yi ne kadar ürkütmüştü. Mamafih yolda kendisiyle alakadar olan, yolcuların tecavüzünden kurtaran da yine o idi. Hele Mürsel'e attığı dayağı hatırlayınca sevincinden yüreği hopladı.

1. Çekerek peşinden götürmek, yedeğinde götürmek. (Y.N.)

Bu yolculuk kızcağıza sonu gelmeyen bir kâbus olmuştu. İlk günleri dehşet içinde, son günleri sıkıntı ve endişeyle geçen bir yolculuk... Dereköyü'nde anasıyla yaşadığı günlerde bir gulyabaniymiş gibi adı geçen, yüzünü hiç görmediği babasının yanına gidiyordu. Anası onu İzmir'de Ziba Kadın'a evlatlık diye vermişti. Gerçi evlatlık, hizmetçiliğin bir nevinden ibarettir ama orada geçen yıllar kızın hayatında tehlikeden kaçıp sığınılan bir liman olmuştu. Kısa süren bu sığınak devri de nihayet sona ermiş, şimdi bir korkuluk gibi muhayyilesini karartan babasının yanına gidiyor..

Acaba Tekgöz Kâmil'in, bu kadar garip bir hayranlıkla bahsettiği babası Hacı Murat kimdi? Nasıl ve neden bu herifin kızıydı? Bunu anasının kötü imalarından, Kâmil'in yolda o iki vahşi yolcuya anlattığı ve tekrar etmemesini sıkı sıkı tembih ettiği galiz hikâyelerden biraz sezer gibi olmuştu. Bu babanın yüzünü görmek, onun çiftliğine varmak için sabırsızlanıyordu. Zihni hep yolda geçen vakalar arasında babasına ait sözlere saplanmıştı.

Bu yolculuk beklemediği bir anda başlamıştı. Ziba Kadın ona, bir gün birdenbire babasının onu istediğini, ertesi gün seher vakti yola çıkması lazım geldiğini söylemişti. Hanife'nin birdenbire korkudan dizleri titremiş, kadının ayaklarına kapanmış, yanında alıkoyarsa kadına nasıl canla başla hizmet edeceğini saymış dökmüştü. Fakat Ziba Kadın, "Sus kız! Baban seni kabul ediyor. Mirasına gireceksin. Baban, Samanambarı'nın en zengin ağası be!" demişti.

Ziba Kadın'ın sesindeki katiyet Hanife'ye, yalvarmanın faydası olmayacağını hissettirmiş, boynunu büküp gitmiş, ötesini berisini toplamıştı. Hatta "baban seni kabul ediyor, mirasına sokuyor"dan ne mana kastettiğini bile sormaya cesaret edememişti. Ertesi gün seher vakti Kâmil gelmiş, onu küçük kafilenin hareket edeceği yere

götürmüştü. O da Ziba Kadın'ın verdiği yolluk ve yedek basma entarisi ve bir çift çorabı kıl heybeye yerleştirmiş, alın yazısına baş eğerek, kafası omuzlarının arasına kısılmış, koltuğunda heybe, Kâmil'in peşine düşmüştü.

İlk gün pek kötü geçmişti. Şimdiye kadar her yere ayaklarıyla giden Hanife ilk defa katıra binmişti. Gerçi onu Dereköyü'nden İzmir'e de bir yük arabasıyla getirmişlerdi ama o sefer korkmamıştı. Bu defa katırdan fena halde ürkmüş fakat Kâmil'in yanında yürümek için izin istemeye de pek cesaret edememişti.

Küçük kafile, tepeleri göğü degen, köyleri kartal yuvasına benzeyen ve anayollardan ve şimendiferden uzak olan yerlerden geçmişti. Bu köyler Kâmil'in daima mal götürdüğü ve bazı çapraşık işler takip ettiği yerlerdi ve katırlar, bu zor tırmanılan taşlı ve sarp yokuşlara alışmışlardı. Hanife buralarda, çuvalların üstünden yere yuvarlanmak tehlikesine maruzdu. Altındaki topal katır geri kaldığı ve kendisini biraz koruyan Kâmil yanında olmadığı vakit, onun suratsız, arsız yamağı Mürsel bacaklarını çimdikliyordu. Ötekiler gölgelikte mola verip ekmek yedikleri zaman Hanife unutuluyordu. Kâmil'in Mürsel'le yolladığı ekmeği kıza veriyor fakat incir ve üzümü, ağzını şapırdada şapırdada, kıza nispet verir gibi, şaşı gözünü kırpa kırpa yutuyordu. Bu sakil yüz, bu şaşı göz, Hanife'nin rüyasına giren bostan korkuluğu gibi bir şeydi...

Bu gibi küçük kafileler, geceleri han veya köy odasına ulaşamadıkları zaman –yolcuların bir nevi gecekondusu olan– boş bir kulübede kalır, orada ateşini yakar, ekmeğini yer ve kirli, hatta bitli saman yığınları üstünde yatar, uyurlar. Kâmil'in küçük kervanı, ilk akşamı böyle bir kulübede geçirdi.

Güneş batınca hava birdenbire bozulmuş, karanlık, alçalan bulutlar ve etrafı saran sis altında adeta elle tutulacak simsiyah bir perdeye dönmüş, rüzgâr ağaçlar ara-

sında garip garip ulumaya başlamıştı. Değil köy, hatta tek mesken görünmeyen bu cehennemî karanlıkta Kâmil'in kervanı yolunu kaybetmiş gibiydi. Bu kulübeyi de, önde giden Mürsel, kafasını duvarına çarpınca keşfetmiş, yolcular da orada geceyi geçirmek istemişlerdi.

Kâmil kibriti çakar çakmaz kendilerini penceresiz, pis ve örümcekli kulübede bulmuşlardı. Bir tarafta bir saman yığını, etrafında öteye beriye atılmış boş şişeler, ortada yakılmış bir ateşin bakiyesi küller vardı. Gerek kulübede gerek kulübenin yanında buldukları çalı çırpılardan bir ateş yakmışlar, etraftaki ağaçlardan dallar koparmışlar, ateşi hemen hemen sabaha kadar idame etmişlerdi. Bir köşeye yığıldıkları küllerin üstüne Kâmil, Hanife'yi yerleştirmişti.

Kızın zedelenmiş adaleleri en küçük hareketle sızlıyordu. Eğer Kâmil yardım etmemiş olsa katırdan bile inemeyecekti. Şimdi pamuk çuvalları üstünde Kâmil'in örttüğü, Ziba'nın hediyesi battaniye altında büzülmüş kalmıştı. Ateşle meşgul olan yolcular, esasen, yolda hiç alakadar olmadıkları kızın burada farkına bile varmamışlardı. Hanife'nin yorgunluğa merakı galebe edip de başını battaniyenin altından çıkarınca, gözüne hoş olmayan bir manzara çarptı: Ortada ateş harıl harıl yanıyor, kapı kapalı, bir duman tabakası bu canlı ateş kulübesinin üstünü sarmış, Kâmil bir taraftan sigarasını tütürüyor, bir taraftan da tek gözü etrafı endişe içinde süzüyor, ayakta ki yolcuları ateşin başında ekmek yemeye çağırıyor fakat onlar ayakta, aynı şişeden nöbetle içip duruyorlar. Hanife'yi en fazla ürküten, kulübeyi saran rakı kokusu olmuştu. Bu koku bütün kırılan kafaların, kanayan burunların, bıçak ve tabancayla işlenen cinayetlerin, en çirkin dil dalaşlarının amili olarak hafızasında yerleşmişti. Bütün bu kara düşünceler arasında Hanife, Mürsel'in ellerini ovuşturarak, şaşkınlıkla gözleriyle, cehennemde ziyafet bekleyen bir zebani sevinciyle kendisine baktığını gördü.

Yolcular, arkaları Hanife'ye dönük, ateşin yanına çömeldiler; ikinci rakı şişesini yine nöbetle içiyorlardı. Bir tanesi başını çevirince, "Köşede ışıldayan şey ne?" diye sordu. Mürsel sırttı:

"Tilki..."

"Yok, yok, topal katırdaki kız."

Kâmil telaşla:

"Kız falan değil, çocuk."

Yolculardan biri kalktı, "Dur biz de ne olduğunu anlayalım..." diyerek, sağa sola yalpa vurarak, korkudan battaniyenin altına başını sokan Hanife'ye doğru yürüdü. Battaniyeyi çekti, tütün ve rakı kokan bir nefes Hanife'yi korkudan kirpi gibi tortop etti. Kâmil koştu, yolcuyu yakasından çekti. Fakat ikinci yolcu da kavgaya karışınca gürültü arttı. Hanife büzüldüğü battaniyenin altından bir şey görmüyor, sade kulakları bu sahneyi takip ediyordu:

"Çakal, ayı!"

"Domuzlar, katiller!"

Şimdi hakiki bir boğuşma, sille, tokat, yumruk, şak şak, güm güm sesleri var. Hanife tekrar merakına mağlup olarak kafasını örtünün altından çıkardı. İşte hafızasının aynasına bu defa akseden sahne:

Mürsel hâlâ orta yerde, ateşe odun atıyor, alevler gittikçe yükseliyor, kulübeyi saran duman bulutu şimdi hareket halinde kızıl bir karanlık; yüzleri fark edilmeyen üç erkek dövüşüyor, kol, bacak birbirine karışıyor, birbirini yakalamaya, birbirine çelme atmaya çalışıyor ve şekiller mütemediyen değişiyor, karanlığın kendisi bile bir yıldırım süratiyle acayip kümelere ayrılıyor. Şimdi bir tek küme halindeler ve boğazı sıkılan Kâmil boğuk boğuk bir şeyler söylüyor:

"Hacı Murat sizin ciğerlerinizi söker, leşinizi kargalara yem eder, o namus işinde kimseye aman vermez..."

Karanlık küme birdenbire dağıldı, şekiller ayrıldı, biri, "Biz Hacı Murat'a ne yaptık ki!" diye kekeliyor.

Kâmil avazı çıktığı kadar bağıyor, canını kurtaran mevzuya dört elle sarılmış: “Ne yapacaksınız... Kız çocuğunun ırzına geçmek istediniz.”

“Yalan söyleme be! Biz yüzünü görmek istedik, öyle bir saklıyordun ki, biz de senin kahpen sandık.”

Bu, sulh müzakeresinin bir nevi mukaddimesi... Biraz sonra ortalık sütlümanlık ve üç ses mütemadiyen homurdanıyor, ne dediklerini Hanife pek anlamıyor. Nihayet üçü de ateşin etrafına çökmüş, Kâmil onlara Hacı Murat’ın ne yaman bir herif olduğunu ballandıra ballandıra anlatıyor:

“Gençliğinde haydutluk bile etmiş diyorlar, Kâmil.”

“Ben eşkıya reisliği ettiğimi duydum.”

Kâmil gülüyor:

“Yok a canım! Emanetçi ama ne emanetçi! Katırlarının dünyanın bir ucundan öbür ucuna taşıdığı eşyayı şimendiferler çekemezdi. İzmir, İzmit, Konya, Erzurum... Ta Bağdat’a kadar eşya götürür, iş yapardı. Geçtiği yerlerde bıraktığı piçlerin sayısını bizim köyün hesap hocası bile toplayamaz!”

“Deme be! Vay anasını! Demek bu da o piçlerden biri ha!”

“Piçti ama artık değil... Mahkemede senetle kendi kızı olduğunu dünyaya ilan etti. İki oğluyla beraber bu kız da bir gün mirasına konacak. Bu tek kız evladı... Ötekilerin hepsi oğlanmış galiba!”

“Bunun kendi çocuğu olduğunu nereden bilmiş ki? Karı onu başkasından da...”

“Sus, sus... Yarın sabah yüzüne şöyle bir bakarsak şüpheden kalmaz. Herif aksırmış, burnundan düşmüş!”

“Haspa yüzünü hiç göstermiyor ki... Ben Hacı Murat’ı da hiç görmedim.”

“Samanambarı’na varınca görürsün.”

“Bana bak Kâmil, bizim İzmit’te işimiz var, bizi oraya bırakıp da Samanambarı’na gidemez misin?”

“Kader insanın kafasına hep vura vura mı iniyor? İndiği zaman bazen öyle bir eziyor ki, insan zavallı bir solucana dönüyor; fakat bazen de galiba ayaklarını yerden kaldırıyor, meleklerin erişemeyeceği bir saadete yükseltiyor. Acaba bundan sonra, Hanife'nin döner aynasına aksedecek hayat sahnesi, mavi göklerde mi yoksa kara kızıl cemiyetin göbeğinde mi geçecek?”

Halide Edib, Meşrutiyet dönemi romanlarında konak ailesine yerleştirdiği kadın kahramanları üst sınıftan seçmiştir. Bu son dönem romanlarında ise, II. Dünya Savaşı döneminde türedi zenginlerin konaklarında ya da Cumhuriyet devrinde eğitilmiş seçkin orta sınıf ailelerin lüks dairelerinde çalışan çoğu Anadolu kökenli hizmetçi ya da evlatlıkları odağa almış olduğunu görüyoruz. Böylece, onlar aracılığıyla farklı yaşam izleklerinden, coğrafi ve toplumsal hareketlilikten söz edebilmiştir.

- Ayşe Durakbaşı

Kaleme aldığı her metinle yeniden tartışılan Halide Edib'in bütün eserleri, gözden geçirilmiş baskılarıyla Can Yayınları'nda.

